

չափ առատ չէ : Դոմպարտիոյ և Սե-
նետկոյ գաւառներուն մէջ խիստ ա-
ռատ է բրինձն ու մետաքսը :

Սփրինկէր անունով երևելի աշ-
խարհագէտին խօսքին նայելով, Բէս-
տրիայի տարեկան մաքուր եկամուտը
հիմա 136 միլիոն ֆիորին է . իսկ առ-
կէ առջի կայսեր թագաւոր նստած
ատենը 86 միլիոն է եղեր : Բէս եկա-
մուտը բոլոր տէրութեան բնակիչնե-
րուն վրայ զարնելով մարդ գլուխ
չորս չորս ֆիորին կիցնայ . ըսել է թէ
ամէն մարդու թագաւորական փան-
ձին տուածը տարին չորս ֆիորին է
ընդհանրապէս : Բէս եկամուտներուն
48 միլիոնը պարզ տուրքերէն կուգայ, քի-
երկիրներէ , տներէ , արհեստներէ ,
վաճառքներէ և գլխահարկէ . իսկ 80
միլիոնը երկրորդական տուրքերէն կու-
գայ . զոր օրինակ դրսի երկիրներու
վաճառքներէն , աղի ու ծխախոտի
մենավաճառութէն , թղթերու կնիք-
ներէն , թագաւորական ստացուածք-
ներէն , թղթատարութեան պաշտո-
նէն , լոթէն , և այլն : Բայց աս եկա-
մուտները տէրութեան ամէն գաւառ-
ներէն ալ նոյն համեմատութեամբ
չեն գար : Իսկ տէրութեան պարտքը
կըսեպուի 996 միլիոն ֆիորին , որ
Բէսգլիայի պարտքին ութերորդ մա-
սը , և Վաղղիայի պարտքին կէսն է ,
և օրէ օր ալ պակսելու վրայ է :

Բայց չափ ընդհանուր հաշիւներով
վեր 'ի վերոյ տեղեկութիւն մը միայն
ուղեցինք տալ ասմեծ կայսերութեան
վրայ . բայց ուրիշ անգամ ալ առիթ
կունենանք աւելի մանր տեղեկու-
թիւններ տալու :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լազարեան ազգասփիւն վրայ համառօտ
տեղեկութիւն :

ՅօժԱՐ սրտով կրփութանք կատա-
րել ան խոստմունքը , մանաւանդ թէ

փափաքը որ յայտնեցինք օրագրիս 63
երեսը , և համառօտ տեղեկութիւն
մը կուտանք ազնիւ Լազարեանց ազ-
գատոհմին և իրենց ուսումնարանին
վրայ : Բէս մեծանուն տունը իր ազ-
գասիրական ջանքին համար , և ընդ-
հանրապէս մեր ազգին ցցուցած մե-
ծամեծ բարերարութիւններուն հա-
մար , իրաւունք ունի որ ոչ միայն
ուսուսատանի՝ հապա նաև բոլոր աշ-
խարհիս հայերէն ճանչցուի , և ար-
ժանաւոր գովեստ ու շնորհակալու-
թիւն ընդունի :

Լազարեանց ազգատոհմին բուն
հայրենիքը նոր Սուլան է՝ Բայա-
հանի քովը : Երբոր ջուղայեցիք Պար-
սից բռնութիւններէն փախչելով ըս-
կան ցրուիլ հնդկաստան , ու տաճկա-
ստան , Լազար Լազարեանկամ Եղիա-
զար Եղիազարեանց ըսուած ազնիւ
պարոնն ալ եկաւ առաջ Բժտերիսան ,
ետքը Սոսքուա քաղաքը բնակեցաւ՝
չորս որդւով , որ կըսուէին Խաչիկ ,
Յովհաննէս , Սիմաս և Յովակիմ .
հոն սկսաւ մեծ վաճառականութիւն
ընել գոհարներու , և ինչուան Բմա-
դերտամու Եւրոպայի ուրիշ քաղաք-
ները անունը հռչակուեցաւ : Բիւ-
ատենէն գեղերու երկիրներու տէր
եղաւ , ու մետաքսեղէնի և դիպակի
գործարաններ բացաւ Սոսքուայի
մօտ տեղերը , որ խիստ անուանի ե-
ղան : Որդւոցը մէջ Յովհաննէսն իր
վեհանքն , բարեբարոյ , խոհական ու
ազգասէր բնութեամբը շատ առաջ
գնաց , այնպէս որ քիչ ատենի մէջ
ուսուսատանի էն հարուստներէն մէ-
կը եղաւ . բայց աս պարծանքը ոչ-
ինչ էր՝ թէ որ չգիտնար իր հարստու-
թիւնը հասարակաց բարւոյն և իր
ազգին օգտին բանեցընել : Կործքով
յայտնի ըրաւ ան ազգասէր իշխանը
թէ՛ ինքը աս բանս ալ խիստ ազէկ
գիտցեր է . և այնպիսի բարերարու-
թիւններ ըրաւ իր ազգայիններուն որ
յաւիտեան պէտք չէ մոռցուին : Իսկ
երբոր վախճանը մօտեցաւ , նոր բա-
րերարութեամբ մըն ալ իր արդիւն-

քրպսակելու գելով մտածեց որ Սոս-
բուա քաղաքին մէջ մեծ դպրոց մը
կանգնէ ազգային տղոց դաստիարա-
կութեանը համար : Եւ փափաքը
յայտնեց եղբորը պարոն Յովակիմին ,
որ իր ժառանգն ալ էր , ու ապսպրեց
որ 200,000 ռուպլի (որ հիմա գրեթէ
1 միլիոն ղուրուշ կընէ) որբոց խնամա-
կալութեան գանձարանը դրուի , ու
անոր շահովը ան դպրոցը շինուի ու
պահուի : Եւ կողմանէ ալ բաղդա-
ւոր էր ինքը , մանաւանդ թէ իր բա-
րերարութիւնը վայելող ազգը , որ
եղբայրն ալ ազգասիրութեան ու ա-
ռատաձեռնութեան կողմանէ իրմէ
վար չէր մնար . վասն զի պարոն Յով-
ակիմը մտածելով թէ շուտով եղած
բարիքը կրկին յարգ ունի , իր առան-
ձին ստրկովը կանգնեց դպրոցը 1814ին ,
և բոլոր շէնքին վրայ 300,000 ռուպ-
լիէն աւելի ծախք ըրաւ (գրեթէ 1,
500,000 ռ), առանց ամենեւին դպչելու
իր եղբորը թողած ստրկին կամ անոր
շահուն : Եւ այն ատենն որ աս մեծ բա-
րերարութիւնը կընէր պարոն Յովա-
կիմը իր ազգին , ուրիշ նուէրք մըն
ալ պէտք եղաւ որ ընէ Ռուսաց տէ-
րութեան . վասն զի իր ազնիւ որդւո-
ցը մէկը , Յարութիւն անունով , որ
ձիաւոր զօրաց գնդապետ էր և աս-
պետ , 1812ին ի փոխայի պատերազ-
մին մէջ քաջութեամբ պատերազմե-
լով ընկաւ մեռաւ . քսան տարեկան :
Եւ այդ պարոն Յովակիմը , և իր երախ-
տագէտ ազգայինները մեծ մխիթա-
րութիւն գտան նոյն քաջ զօրավա-
րին իրեք եղբարցը վրայ , որ են
Յովհաննէս , Խաչատուր և Լազար
կամ Եղիազար : Իրեքն ալ անձնա-
կան կատարելութիւններով զարդա-
րուած , ու տէրութեան մէջ մեծա-
մեծ պաշտօններ ունին . բայց միշտ
բորբոքած ըլլալով սրտերնին իրենց
խեղճ ազգին բարերարութիւնը
նեղու , մեծ ջանք և ուշադրութիւն
ունին իրենց հօրը և հօրեղբորը գո-
վելի փափաքը օրէ օր աւելի առաջ
տանելու , մէկ կողմանէ ալ գրեթէ

բոլոր Ռուսաստանի մէջ գտնուած
հայերուն առատապէս բարիք և օգ-
նութիւն ընելէն չեն դադրիր :

Լազարեան դպրոցին կամ Ղե-
մարանին ստորագրութիւնը ուղղոր-
կնայ կարգալ տեղնիտեղը մասնա-
ւոր գրքի մէջ որ նոյն դպրոցին տը-
պարանէն ելած է 1830ին հայերէն
ու Ռուսերէն : Եւնք հոս այսչափ
ըսենք թէ բարեյիշատակ պարոն Յով-
ակիմը 10 տարի չափ իր կանգ-
նած դպրոցը հօր պէս խնամելէն ետ-
քը , դպրոցին հոգաբարձութեանը
գործակից առաւ իրեն ազնիւ որդիքը ,
Յովհաննէս ու Խաչատուր պարոննե-
րը : Եւնք գտաւ պարոն Յովակիմը
ասոնք իրեն ամենայն փափաքանայր
կատարող , և ազգին բարւոյն իրեն
պէս նախանձախնդիր . կարժէ բարե-
մաղթելը , որ ասոնք ալ որդւոց որդի
և թոռներէ թոռներ իրենց արժա-
նաւոր ժառանգներ ունենան , ուրա-
խացնեն ազգը , և ուրախանան ազ-
գին յառաջագիմութեանը վրայ :
Եւ այդ թէ բարեյիշատակ հայրերնին
և թէ իրենք մեծ խոհեմութեամբ
դիտելով Ռուսաստանի պարագանե-
րը , ազգին վիճակը , տէրութեան
կանոնները , և ուրիշ շատ մտածելու
բաներ , հարկ համարեցան խնդրել
կայսրէն որ իրենց դպրոցն ալ տէրու-
թիւնը իր մասնաւոր պաշտպանու-
թեանը տակն առնէ , այնպէս որ մէ-
ջէն ելած աշկերտները իրաւունք ու-
նենան տէրութե պաշտօններու մէջ
մտնելու և առաջ երթալու : Եւ այսրն
ալ 1825ին հաւանեցաւ ու կատարեց
իրենց խնդիրքը :

Եւնք վերջը նորանոր բարեկար-
գութիւններով աւելի ծաղկեցաւ Լա-
զարեան դպրոցը , և Ռուսաց դիւան-
ներուն մէջ աս անունը առաւ 1828ին .
հայկական Լազարեան Ռուսաստանի ա-
րեւելեան լեզուաց : Եւ ասն զի թէպէտ
Ռուսումնարանին առաջին և ընդհա-
նուր վախճանն էր ազգային տղոց ու-
սում և բարոյական կրթութիւն տալ ,
բայց տէրութեան պաշտպանութեան

տակը մտնելէն ետքը նոյն վախճանը մասնաւոր ձև մըն ալ առաւ . այսինքն մէյմը , արեւելեան լեզուներ գիտցող թարգմաններ պատրաստել տէրութեան համար . երկրորդ՝ ռուսաստանի հայերուն համար վարժապետներ ու եկեղեցականներ հանել : Երկու վախճանին ալ բաւականապէս հասնիլը յայտնի կերեւոյ 25 տարուէն ՚ի վեր :

Ռուսումնարանը ռուսաստանի ուսումնական ընդհանուր տեսչութեւր տակն է , բայց մասնաւոր խնամակալ ունի՝ տէրութենէ ընտրուած . առջինն էր Արաքէյէվ ըսուած կոմսը , հիմակուանն է Պէնքենտորֆ անու . նով մեծ զօրապետը : Ռուսումնարանին անմիջական հոգաբարձուն է պարոն Յովհաննէս Ազարեան . ուղղիչն է պարոն Խաչատուր Ազարեան . ու ասոնց և ուրիշ գլխաւոր անձինքներուն խորհրդովը կրկառավարուի ուսումնարանը : Բնանէն աւելի վարժապետ կայ մէջը՝ փորձ ու ընտիր անձինք Սոքոլայի համալսարանէն ելած . անոնցմէ զատ մասնաւոր տեսչներ ալ շատ կան որ տղոց բարեկարգութեանը վրայ աչք ունին : Զրի սորվող տղոց թիւը 1830ին 46 էր . ասոնց ընտրութիւնը հոգաբարձուին ձեռքն է . մէկալ աշակերտներէն ու մանք ամբողջ տարեկան վարձք կուտան 750 ռուպլի , ոմանք կէսը , ոմանք ալ միայն դաս առնելու կուգան ու կերթան : Ռուսմանց նիւթը , ոճը , և դասատետները՝ տէրութեան ուրիշ ուսումնարաններուն նման է . միայն հոս աւելի եղած ուսմունքն է արեւելեան լեզուներ , իմ հայերէն , արաբերէն , պարսկերէն ու տաճկերէն . և բոլոր ուսմանց ընթացքը եօթը տարի կըբշէ : Ռուսումնարանին մէջ կայ նաև հարուստ գրքատուն մը , բնական պատմութեան հաւաքմունք , բնաբանական գործիքներ , հնութեանց պահարան , տպարան և այլն : Եկ խօսքով , աս ուսումնարանը իր ազնիւ վախճանովը , ու Ազարեան պարոն-

ներուն ասոր վրայ ցրցուցած մեծ խնամքովը ինչպէս որ խիստ անուանի է բոլոր ռուսաստանի մէջ , նոյնպէս ալ արժանի է որ մեր ազգայինք յարգը ճանչնան . մէջը սորվող աշակերտները իրենց բարերարներուն ճշմարիտ երախտագիտութիւն ունենան . և մասնաւոր կերպով հայերէն սորվեցընող վարժապետները Ազարեան պարոններուն վեհանձնութիւր և բարի բարի փափաքները անդադար աչքերնուն առջևը ունենան , ու ջանան կատարել :

ՌԻՍՈՒՄԵԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Տարեկան թողութեւն ռուսումնականաց :

Ինչպէս որ վաճառականները իրենց վաստակը աւելցընելու համար՝ բաւական չեն համարիր հեռաւոր տեղերէ բարիք բերել , հեռու երկիրներ բարիք տանիլ , կամ իրենց քաղքին ու երկրին մէջ առուտուր ընելը , հապա տարին մէյմը կամ ատեն ատեն մէկ երեւելի քաղաք մըն ալ կըթողվին ու տօնավաճառ կընեն , այսպէս ալ հիմա եւրոպացիք գոհ չեն այնչափ ուսումնական դպրոցներով , համալսարաններով , ճեմարաններով , գրքատուներով , գրքերով , թղթակցութիւններով . հապա տարին մէյմըն ալ ամէն երեւելի ազգ իր երկրին գլխաւոր քաղաքներէն մէկուն մէջ ուսումնականներու ժողովք կընէ , ու թէ իր ազգին և թէ օտար ազգերու ուսումնական անձինքները կըհրաւիրէ որ հոն գան , ու օրերով խօսակցին իրարու հետ գրով կամ բերնով : Եսպիսի ժողովքներուն գլխաւոր օգուտն աս է որ գիտուն և ուսումնական մարդիկ աս առիթով իրարու հետ կըճանչուորին , կընտանենան , և բերնէ բերան խօսելով շատ տեղեկութիւններ